

RUNESIDEN

MAGISKE RUNER

af Rune Stavig

teligt meget nemmere at beskrive noget allerede kendt, frem for at skulle grave sig ned i gamle kildekrifter og sætte nogle få brudstykker, af en for længst glemt tradition, sammen til noget brugbart.

Den mere seriøse forskning hjælper os heller ikke meget. Den ældre forskning, fra det 19'ende og begyndelsen af det 20'ende århundrede, er ofte fremkommet med ret vidtløftige teorier om runernes magiske brug og hemmelige indhold, der ikke ligger meget tilbage for, og i visse tilfælde også ha inspireret, de teorier der ligger til grund for den ovenfor nævnte New Age litteratur.

I den nyere forskning er behandlingen af magiske runer stort set fraværende. Siden Anders Bækstedes bog "Målruner og Trøldruner" (1959) og Erik Moltkes "Danmarks Runeindskrifter" (1976) har holdningen været, at runerne først og fremmest er et alfabet til brug ved nedskrivning af meddelelser. Den magiske brug af runer har været henvist til kuriosita og overtro, hvis ikke den ligefrem er blevet benægtet.

Nu skal det ikke benægtes, at runer er skrifttegn og at de gennem deres lange historie først og fremmest har været anvendt som skrifttegn. Det er også meget sandsynligt, at selve ordet runes betydning af "hemmelighed" har at gøre med muligheden for at overlevere hemmelige meddelelser ved hjælp af lønruner, eller det, vi i dag ville kalde kryptering. Et eksempel på lønruner kunne være indskriften "råða sá er kan namn orklaski" tyde den som kan navn orklaski. Her er navnet en primitiv kryptering, hvor man, for at tyde navnet, skal tage den rune, der står umiddelbart før i futharken. På den måde bliver orklaski til Porbiarn. Der findes mange andre og mere snedige lønrunesystemer. Der findes en del indskrifter, som angiveligt er lønruner, hvis krypteringsnøgle endnu ikke er fundet. Torbjørns indskrift, på døbefonden i Kareby i Bohus Len, har formentlig ikke anden formål, end at Torb-

jørn ville vise, at han forstod sig på at læse runer, selv om man kan undre sig over, hvorfor han skrev på en døbefond. Der, hvor lønruner (eller kryptering) har relevans, er i militære forhold og inden for diplomatiet. Der findes ganske vist ikke ret mange lønruneindskrifter af militær art, men det hænger nok sammen med, at de er blevet makuleret, når de ikke længere har skullet bruges.

I det hele taget må vi regne med, at kun en brøkdel af alle de runeindskrifter, der nogen sinde er skrevet, er overleveret til i dag, alene fordi de har være skrevet på forgængeligt materiale. Det er i øvrigt en situation, runer har til fælles med latinske og græske bogstaver. Selv om der findes litteratur fra den klassiske oldtid, eksisterer den stort set ikke i sin originaltekst, men kun i meget senere afskrifter.

Selv om runer først og fremmest har været anvendt til at skrive meddelelser, vil det være forkert at påstå, at runer ikke har være brugt til magi, og at rune, i betydningen hemmelig religiøs viden, ikke har eksisteret for vore forfædre. Når forskere som Anders Bæksted og Erik Moltke har ønsket at nedtone dette, har det dels haft at gøre med visse af deres forgængeres lidt vidtløftige teorier, men også med deres egen tids fokusering på rationalitet og materialisme. Det har være den praktiske og materielle brug af skrifttegn der har interesseret dem. Erik Moltke skriver ligefrem et sted, at han håber på, at man finder et fragtbrev fra omkring år 0 skrevet med den ældre futhark, der vil bevise, at runerne blev opfundet af praktiske hensyn. Der tror jeg bare, at Moltke forregner sig, for på det tidspunkt har handlen ikke været tilstrækkeligt organiseret i Germanien til at fragtbrev og inventarliste har være nødvendige. Det var krigsførelse derimod.

Runerne er eksklusivt et indfødt germansk skriftsystem. Efter alt at dømmes er tegnenes udformning inspireret af alfabetet benyttet af keltiske stammer i alpeområdet i det første århundrede før år 0, men det er sat sammen på helt sin egen måde, som ikke ligner noget andet af middelhavslændenes alfabet. Ud over kodede meddelelser til krigsbrug, har der utvivlsomt været andre årsager til, at vore forfædre tog runerne i anvendelse. Det kulturelle aspekt – vi er germanere, vi er ikke romere og vi har vores eget skriftsystem – har uden tvivl være en vigtig del årsag. En særlig grund til det, har der været efter Arminus og han gæve germanere slog general Varvs legioner i Teutoburger-skoven i

Hvis man i dag ønsker at skaffe sig bøger om runers magiske brug, skjulte åndelige indhold og anvendelse ved spådom, enten på biblioteket eller i boghandlen, er man henvist til moderne, fortrinsvis amerikansk, litteratur. Denne litteratur bygger stort set kun på teorier, der er udviklet i slutningen af det 19. århundrede og begyndelsen af det 20'ende. Det er teorier, der har samme oprindelse som de tanker, der ligger til grund for fænomenet New Age, og som i vid udstrækning er sammenfiltret med det racistiske tankegods, der lå til grund for nazismen i det forrige århundrede. Selv om forfatterne til disse rune-bøger selv i vid udstrækning tager afstand fra både New Age og nazisme, er der dog tale om en moderne runetradition, der ikke har meget at gøre med vore forfædres brug af runer.

En enkelt dansk forfatter, K. Frank Jensen, (der ikke skal forveksles med Socialdemokratiets detroniserede kronprins) skrev i 1991 en bog på dansk om magiske runer. I forordet beklager han sig over, at der ikke findes nogen litteratur på dansk, der udspringer af den nordiske runetradition. Han angiver som formålet med sin bog at give et bedre billede, end hvad den udenlandske litteratur kan levere. Desværre må man sige, at han ikke rigtigt lever op til sin erklæring, idet resten af bogen kun består i en oversættelse af de teorier, han fandt i den udenlandske runelitteratur, til dansk.

Måske er K. Frank Jensen bare sprunget over, hvor gærdet er lavest. Det er unæg-

år 9 før vestlig tidsregning og jog romerne ud. Noget af det, Moltke ikke har tænkt på i den forbindelse er, at også det kulturelle har et religiøst aspekt, særlig i en etnisk religion som asatroen. Ja, på den tid var alle religioner etniske religioner, lige med undtagelse af jødedommen.

I forhold til runernes oprindelse skal også et andet forhold nævnes, som ikke er til at komme uden om. I forhold til middelhavslandenes alfabeter, er rækkefølgen, hvis man udelukkende ser på lydverdier, lavet fuldstændig om i Futharken. Det er dog bemærkelsesværdigt, at den oprindelige fønikiske betydning af bogstavrækkens første tegn er bibeholdt, nemlig kvæg. Alef på fønikisk og Fehu på urgermansk. Lighed i betydning er ganske vist vanskeligere at finde for resten af bogstavrækken, men fælles for både fønikisk skrift og runer er, at deres navne har en iboende betydning, hvorimod alle andre middelhavs-alfabeter har adroperet varianter af det fønikiske alfabets navne.

På den måde er bogstaver symboler. Det fønikiske alef og det germanske fehu er ikke bare symboler på lydverdierne for henholdsvis 'a' og 'f'. De er også symbolet på kvæg. Ydermere overtager de også fænomenet kvægs symbolske betydning af rigdom. Herfra kan man gå et lag dybere ned i den mere filosofiske betydning af begrebet rigdom, som man fks finder i runedigtene. I de norsk/islandske runedigte kan man læse, at "rigdom volder splid blandt frænder," hvorimod man i det angelsaksiske runedigt kan læse, at "...dog må man det ofre, hvis man søger ære for herrens åsyn." Her kan man se, at symbolet har nået der religiøse lag. De norsk/islandske runedigte afspejler, i dette tilfælde, en asetrom synsvinkel, hvor det angelsaksiske afspejler en kristen. Sådan kan man fortsætte og ved hjælp af associationsrækker søge længere ind i den enkelte runestavs hemmelighed.

Symboler er vigtige, når man taler om magi i norrøn sammenhæng. Af dokumenter fra islandske hekseprocesser i middelalderen, kan man se, at for troldkyndige islændinge indeholdt sproget i sig selv en virkelighedsændrende kraft. "Et symbol var andet og mere end bare et fysisk 'tegn' eller en manifestation af virkeligheden. Dets aspekter var ikke bare to sådan som det er for os nu (betydning og form), men derimod tre; sideløbende med dets fysiske udtryk var et andet udtryk af mere grundlæggende betydning, som kan kaldes 'symbolets magt.' Denne magt lå iboende symbolet selv og var uafhængig af udefra kommende kræfter. Alt, man behøvede at gøre, var at påkalde det."⁽¹⁾ Dette indebærer, at troen på runens kraft, i form af sine symbolverdier, ikke adskiller sig fra trylleordets eller hele troldformlens kraft, der også virker ved symbolverdier.

Både enkelte symbolruner, trylleord og formler af forskellig art findes overleveret i rigt mål i det arkæologiske kildemateriale. Det er ganske vidst ikke det eneste, man har brugt runer til, men lige så vel som man har

brugt latinske bogstaver til magiske indskrifter, så har man også brugt runer.

I sin bog om Runerne i Danmark og deres oprindelse lægger Erik Molke ud med at stille spørgsmålet; "Hvad er runer? – Hvornår blev de til? og hvem opfandt dem?"

Det behøver vi som asatroende ikke spekulere over. Vi ved nemlig, at det var Odin der hang i det vindomsuste træ og råbende tog dem op. Og vi ved, at Heimdal lærte runerne til menneskene. Det gør runer til en integreret del af asatroens religiøse verdensbillede.

Nøglen til at forstå runerne, som andet og mere end bare døde bogstaver, begynder med Runapattr Oðins eller Odins Runesang fra Havamål. I indledningen får vi anvisningen på en metode, der minder påfaldende om indvielses- og mysterieritualer fra mange andre åndelige traditioner. Den er ofte blevet sammenlignet med shamanistiske riter - ikke mindst lakotaernes soldans. Og som vi skal se senere, binder den runerne sammen med selve offerhandlingen. At han hænger i træet hvorom ingen ved, af hvilken rod det randt, en omskrivning for Yggdrasil, slår fast, at der er tale om en viden, der er ældre end verden og indsigt i selve tilværelsens grundvilkår. Odin tager så runerne op, han anammer dem, dvs. at han lærer dem. Her må betydningen af ordet "rune" være ensbetydende med hemmelighed, eller rettere åndelig indsigt.

Det er en indsigt, han får i kraft af ni tryllesange, som han har fået af sin morfar Bøljörn. *Bølj* betyder skade eller ulykke. *Börn* betyder torn, men også noget med at tørre fks *tørre ind, i betydningen tære hen af sorg og sygdøm. Måske henviser navnet til det gamle udtryk "af skade bliver man klog."* Måske er der en forbindelse til gyldentalsrunen Bøljörn $\mathfrak{B}^{\mathfrak{H}}$ der består af to thurs (eller thorn) runer, der er sat sammen, så den ene er en venderune. Selv om det rent etymologisk lyder lidt søgt, og runen i sig selv først kendes fra middelalderen (eksempelvis Bårse døbefont på Sjælland o.1200) og de, i hvert fald i bevaringstilstand, langt yngre primstave) så passer betydningen godt til det norske runedigts betydning af runen: "Turs volder kvinder kvide. Kåd bliver få af ulykke." eller det islandske runedigts bemærkning, at den "døver værgeruner."⁽²⁾ Bestla, Odins mor har muligvis noget at gøre med reb, som i udtrykket baste og binde. Hvordan Ulykkes-torn kan være far til Baste og binde og hvad forbindelsen er til Odins visdom er noget, du, kære læser, må sætte dig ned og meditere over.

Den dyre mjød øst af Odrører er skjaldemjoden selve skjaldskabens kilde. Skjaldskab skal her ikke forstås som et underholdende indslag i et festligt lag, men som den kraft, der er i ord. Skjaldens magt til at digte nidvers og ordene i en besværgelse (fórmáli) skal ikke ses som to forskellige størrelser. Begge dele er i stand til at tage livskraften

Runaflattr Oðins

Odins Runesang

135. Jeg ved, at jeg hang i vindomsuste Træ ni hele Nætter, med Odden saaret, viet Odin, selv selve mig, i det Træ, som ingen ved, af hvilken Rod det randt.	138. Veit ek, at ek hekk vindgameiði á nætr allar níu, geiri undaðr ok gefinn Ódni, sjalfur sjalfum mér, á þeim meiddi er manngi veit hvers af rótum renn.
139. Brød gav de mig ikke, ingen bød mig Drik, ned saa jeg nu; med et Raab tog jeg Runerne op og rev mig saa løs.	139. Við hleifi mik sældu né við hornigi, nýsta ek niðr, nam ek upp rúnar, æpandi nam, fell ek aftr þaðan.
140. Ni kraftige Sange fik jeg af den kloge Søn; Bøltorn, Bestlas Far, og en Drik jeg fik af den dyre Mjød, østes med Odrører.	140. Fimbulljóð níu nam ek af inum frægja syni Bøljörns, Bestlu föður, ok ek drykk of gat ins dýra mjaðar, ausin Óðreri.
141. Da blev jeg fyldt med frodig Visdom, fik Vækst og Veltrivsel; Ord blev til Ord, og ledte til Ord, Værk blev til Værk og ledte til Værk.	141. Þá nam ek frævask ok fróðr vera ok vaxa ok vel hafask, orð mér af orði orðs leitaði, verk mér af verki verks leitaði.
142. Runer vil du finde og raadte Stave, meget store Stave, meget stærke Stave, dem farved Fimbultul, dem høje Guder gjorde, og ristede Magternes Hroptr.	142. Rúnar munt þú finna ok ráðna stafi, mjök stóra stafi, mjök stinna stafi, er fáði fimbulpulr ok gerðu ginnregin ok reist Hrofrtr rögna.
143. Odin blandt Aser, og for Alver Daaen, Dvalen for Dværges Flok, Aasvin for Jætters Flok, jeg skar selv somme.	143. Óðinn með ásum, en fyr alfum Dáinn, Dvalinn ok dvergum fyrir, Ásviðr jötnum fyrir, ek reist sjalftr sumar.
144. Sig, om du riste kan? sig, om du raade kan? sig, om du friste kan? sig, om du farve kan? sig, om du bede kan? sig, om du blote kan? sig, om du sende kan? sig, om du slagte kan?	144. Veistu hvé rísta skal? Veistu hvé ráða skal? Veistu hvé freista skal? Veistu hvé fáa skal? Veistu hvé biðja skal? Veistu hvé blóta skal? Veistu hvé senda skal? Veistu hvé sóa skal? -

fra et menneske. Ord, der udtales med kraft, kan forandre virkeligheden. Fks i Egil Skallagrímssons Saga, hvor han sætter en nidstang op mod Erik Bodøkse og hans dronning Gundhild.⁽³⁾ "Her sætter jeg op nidstang og vender forbandelsen imod kong Erik og dronning Gunhild." Han vendte hestehovedet ind mod land. "Jeg vender forbandelsen imod alle landvætter tillige, som beskytter dette land, så at de skal fare husvilde omkring og ikke kende deres sted, før de har jaget kong Erik og Gunhild ud af landet!" Derpå stødte han stangen ned i en fjeldspalte og lod den stå der. Han ristede runer på stangen, som sagde, hvilken forbandelse der var nedlagt deri. Senere viser det sig, at Egils ritual har den virkning, som var tiltænkt. Erik

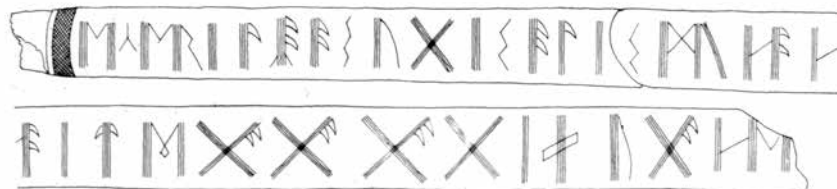

Bodøkse nåede kun at være konge i 2 år og blev så fordrevet af sin yngre bror, Håkon Adalstensfostre.

I vers 141 kædes ord og visdom sammen. Visdommen, der skaber vækst og trivsel og ordene, der udtaler hensigten, som sætter begivenhederne i værk.

I vers 142 ser vi nu betydningen af ordet "rune" som bogstaver. "Ráðna stafi," tydede stave, dvs. nogen, man kan læse. Her bliver vi første gang præsenteret for tre ord, der ofte benyttes i forbindelse med runer, bemærkelsesværdigt nok både i den norrøne middelalder litteratur og helt tilbage til de ældste runeindskrifter. Det er altså ikke noget litterater har fundet på i middelalderen, men en lang tradition fra runernes barndom. "Rísta" (at riste eller skære.) "ráða" (tyde eller forstå sig på,) og "fáa" (at farve.) Umidledbart er riste og ráða til at forstå og det er fristende at oversætte det til nutidssprog med udtrykkene læse og skrive. De to betydninger er da også indeholdt i ordene "rísta" og "ráða," men kun som delbetydning. I ordet "ráða" ligger også en dybere betydning af at tyde, som vi så lige før med Torbjørns lønruner, betyder "ráða sá er kan"- afkod krypteringen, hvis du kan. Også hvor der er tale om, hvad vi i dag ville forstå ved magisk brug, har "ráða" betydning af en dybere forståelse, end bare om man kan læse teksten. I Egils Saga findes den velkendte beretning om pigen, der var blevet syg af en drengs ukyndige brug af runer. "Skalat Maðr rúnar rísta, nema ráða vel kunni," ingen skal riste runer, som ej kan tolke dem ret. Også ordet "rísta" synes at have en dybere betydning, selv om det i Egils Saga er tydeligt, at man kan riste runer uden at forstå dem.

Anderledes uforståeligt for moderne mennesker er ordet "fáa," men ligesom "rísta" og "ráða," forekommer det i forbindelse med runer helt tilbage til de ældste runeperioder. På urnordisk "fahido" (fks "[Ek go]dagastiR runo faihido" - Jeg, Gudegæst farvede runene, på den norske Einang sten fra ca. år 300.) Ordet er ofte blevet forklaret med, at man enten maledede runerne, før man huggede dem ind i stenen eller trak dem op med rød farve bag efter. Det første har i hvert fald ikke været tilfældet ved alle sten, for mange bærer præg af, at stenhuggeren bare er startet i den ene ende uden helt at kunne bedømme, hvor lang indskriften ville blive. Det andet bygger man på, at man faktisk har fundet spor af farve på runesten, men det forklarer ikke, hvorfor ordet "fahi" også forekommer på brakteater, som man må gå ud fra, ikke har været opmalede. Her vil det være naturligt at inddrage omtalen af Óttars blót til Freja i Hyndluljóð vers 10, hvor der står: "Nú er grjót þat at gleri orðit; rauð hann í nýju nauta blóði" - nu glinser klippestykkerne, rødfarvede af oksers blod. Selv om ordet farve her er underforstået, viser det, at handlingen at farve kan være synonymt med en offerhandling. Det ligger i hvert fald godt i tråd med ovennævnte Einang sten hvor "Godagastir," den, der gæstede guderne, ved

Teksten på Kragehulspyddet

at deltagte i blótet, farvede runerne. I Hávamál vers 142 er det Fimbultul, der farvede runerne. Fimbultul betyder den store taler og er kenning for Odin. Fimbul betyder egentlig noget ufatteligt stort. Derved bliver det Odin der, gennem sit selvoffer i det vindomsuste træ, helliggør runerne og gjorde dem store og kraftfulde.⁽³⁾

Også "Hroptr røgna" er et Odinsnavn. Hroptr er lidt usikkert, men betyder formentlig råber. "Hroptr røgna" betyder altså magternes råber. Udtrykket gin i ginregin (der intet har at gøre med den alkoholiske drik og udtales med et hårdt 'g') er et højtideligt udtryk, der tilføjer fylde i betydningen højt, stort eller meget. Ginheiligt betyder højhelligt, Ginregin betyder de høje magter.

Vers 143 handler om, hvad runer er for forskellige magter. Alfernes runemester Dávin kommer af Dá = dvale, dåne, beundre. Dværgenes runemester Dvalinn kommer af at dvæle, at være langsom og at holde til et sted. Jætternes runemester er formodentlig Odin selv. Ás er en gud af slægten aser. Viðr betyder træ. (Viðurr er i øvrigt et Odinsnavn). Jeg, fortælleren i digtet, er uden tvivl Odin selv, så der er en vis sandsynlighed for, at de to sidste også er Odin.

Runesangen afsluttes med en remse, hvor formen gentages 8 gange (har Sleipners 8 ben noget med det at gøre?) Først fire ord, der har at gøre med runer, hvoraf de tre er nævnt ovenfor. "Freista" betyder i denne sammenhæng afprøve, (formodentlig runernes magt.) De næste fire ord er i norrøn litteratur synonyme med offer. De første to ordpar har en direkte parallel i Hyndluljóð: "Þórr mun ek blóta, þess mun ek biðja," til Tor vil jeg blóte, til Tor vil jeg bede. Blóte kommer af det indoeuropæiske ord bhle der betyder svulme og i overført betydning forøge eller styrke. Ordet senda handler om at sende offeret til guderne i betydningen give. I senere tid kunne ordet "sendingin" også betyde en genstand, med magisk kraft, udsendt af en troldmand. Ordet soa betyder slagte og handler om parteringen af offeret, hvor guderne giver noget af kødet tilbage til blótgæsterne.⁽⁴⁾

Offeret, der er tale om i Odins runesang, er naturligvis Odins selvoffer i træet. Som sådan er det naturligvis det ultimative offer, som alle andre offerhandlinger må relatere til. Som vi så med Egils nidstang, kan en handling forstærkes ved at blive skrevet med runer. Ved Stentofte i Blekinge har en mand ved navn Hapowolf en gang i 600'tallet sat to sten, der fortæller om hans blót. På den ene anvender han trestavs formlen FFF, der også står for symbolværdien fæ, eller rig-

dom. Betydningen bliver ønsket om at multiplicere sin rigdom.

På en anden sten står "med ni bukke, med ni heste gav Hapowolf J" Her står jara runen for sin symbolværdi "ár" (ligesom Jahr på tysk) hvilket vil sige godt afkast. Offerets aspekt af en gave betones af verbet at give. Runen 'X' (gifu) i den ældre futhark har netop denne betydning af at give.

På et spydskift, oprindeligt ofret i Kragehul Mose på Fyn, er skrevet formelen: ek erilR asugisalas muha haite gagaga ginu ga he.. lija ..hagala wijubi. Det første betyder "Jeg Asgisels Eril kaldes muha." Det sidste: "Jeg vier hagl." Indimellem kommer en interessant række af binderuner, som du kan se på illustrationen. Hvis du i stedet for at læse rallelyden gagaga som Moltke⁽⁵⁾ har gjort, men ser på runernes symbolværdi, får du et helt andet og mere meningsgivende udtryk; gifu-ansuz, gifu-ansuz, gifu-ansuz ginu gifu-ansuz. I runediget Abcdarium Normannicum kan vi se, at As runen (ansuz i den ældre futhark) betyder gud og her må man formode asagud som i det islandske runedigt. Gagaga teksten bliver således en remse, der udtrykker et offer til aserne. Det er endda fulgt af det forstærkende udtryk ginu (det samme som gin i oldnordisk) og endnu et gifu-ansuz. Du kan ligefrem høre kraften i gentagelsesteknikken.

Ofringen til aserne behøver ikke at henvise til tidspunktet, hvor spydet blev sænket i mosen. Der kan være tale om den handling, hvor spydet bliver kastet over fjendens hær umiddelbart før kampen og dermed vier fjenden til Odin, den gud, som runen ás repræsenterer i det islandske runedigt.

Hvad er så runernes hemmelighed? Det må du, kære læser, selv dykke ned i og finde ud af. Hvis runernes hemmelighed kunne skrives i en artikel i Valrav, ville det ikke længere være nogen hemmelighed, og så ville de ikke kunne kaldes runer. "Þá hefir han bazt, ef hann þegir."

(1) "Galdrá á Islandi" af Matthías Viðar Sæmundsson

(2) Valrav angust 2004 – Runesiden

(3) Mellan liv och text af Catrina Raudvere

(4) Blót af Britt-Mari Näsström

(5) Runerne i Danmark af Erik Molke

